

УДК 821.161.2:82-311.6

ХУДОЖНЄ МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗІВ ІСТОРИЧНИХ ОСІБ У РОМАНІ В. РУТКІВСЬКОГО «СИНІ ВОДИ»

Слижук О.А., к. пед. наук, доцент

*Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

Olesja_2014@ukr.net

У статті розкриваються особливості та авторські прийоми художнього моделювання історичних постатей XIV ст., які брали участь у битві на Синіх Водах, описаній в однойменному романі В. Рутківського. Увага зосереджена на поєднанні у художньому полотні роману роздумів про долю українських земель після перемоги князів литовської династії Гедиміновичів зі змалованням зародження козацтва та його ролі у вирішальних битвах із золотоординцями. Актуальність дослідження полягає в літературознавчому аналізові системи образів сучасного українського роману, адресованому юному читачеві.

Ключові слова: художня модель, історичний роман, історична основа, система образів, традиція.

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ОБРАЗОВ ИСТОРИЧЕСКИХ ЛИЧНОСТЕЙ В РОМАНЕ В. РУТКОВСКОГО «СИНИЕ ВОДЫ»

Сльжук О.А.

*Запорожский национальный университет
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина*

В статье раскрываются особенности и авторские приемы художественного моделирования исторических фигур XIV в., принимавших участие в битве на Синих Водах, описанной в одноименном романе В. Руткивского. Внимание сосредоточено на сочетании в художественном полотне романа размышлений о судьбе украинских земель после победы князей литовской династии Гедиминовичей с изображением зарождения казачества и его роли в решающих битвах с золотоордынцами. Актуальность исследования заключается в литературоведческом анализе системы образов современного украинского романа, адресованного юному читателю.

Ключевые слова: художественная модель, исторический роман, историческая основа, система образов, традиция.

ART MODELING HISTORICAL FIGURES IN THE NOVEL “BLUE WATER” BY V. RUTKIVSKY

Slyzhuk O.A.

*Zaporizhzhya National University
Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine*

The article deals with features and original methods of art modeling of historical figures of the 14th century who participated in the Battle of Blue Waters what V. Rutkivsky described in the eponymous novel. V. Rutkivsky refers in his writings on historical themes to the image hardly known pages of Ukrainian history. As a true master of artistic word, he resorts to the imaginary reconstruction of long-past events. This corresponds to the canons of art-historical prose and allows the writer to capture the reader amazing adventures of legendary heroes.

The novel depicts the period the reign of Lithuanian princes Hedyminovyches who sought to return the language and customs of Kievan Rus and wanted to establish his dynasty rule in Ukrainian lands. As conceived by author, Prince Dmytro aims to continue the work of his grandfather Kanev's Prince Svyatoslav who was dreaming him of delirium in difficult moments of life and was adding him the strength to overcome difficulties.

The writer contrasts the power and mind of Lithuanian-Russian princes and deceit and cruelty of enemies who sought to keep the Ukrainian lands at any cost under their authority. Dmytro Bobrok is dislike to the dynasty nohayevychiv, because they betrayed him and he lost his most precious – mother, wife, ancestral castle – and he was almost died. The image of the Mamaj is contradictory and ambiguous in the novel "Blue Water". He is cruel and cunning enemy who stands on the side of the Lithuanian-Russian army in the Battle of Blue Waters and has interests in their victory over brothers-nohayevyches. Mamaj has established his power and has arranged their capital in the mouth of the river Horses Water. In the image

of Mamaj in interpreting V. Rutkivsky clearly dominate features by Cossack what contributed typing it in people's memory.

So, V. Rutkivsky resorts to methods of reconstruction of historical events and portraying historical figures, to acquaint readers with little-known pages of history of Ukraine. The complex study of ways of modeling images and characters of historical figures in modern Ukrainian literature for children and youth may be the prospect of further research.

Key words: art model, historical novel, historical basis, the system characters, tradition.

Творчість Володимира Рутківського довгий час була поза увагою літературознавців. І хоча за віком Володимир Григорович міг би належати до когорти шістдесятників, він – цілком сучасний популярний письменник, з-під пера якого виходять цікаві і для дітей, і для дорослих художні твори. Один з них, роман “Сині води”, у 2011 році отримав відзнаку “Книга року ВВС”.

Уперше в історії цієї премії її отримала книга, призначена для дитячого читання. Відразу ж з'явилися рецензії на роман, і схвальні, і не дуже. Серед звинувачень у бік письменника – історична невідповідність у змалюванні образів-персонажів. Ґрунтовних досліджень творчості В. Рутківського не так багато в сучасному літературознавстві. Це біографічний нарис Н. Марченко, статті Л. Скорини, О. Гавроша, передмова І. Андрусяка до названого роману. У них лише частково аналізуються окремі елементи художньої структури твору, між тим роман досить великий за обсягом, багатопроблемний, непростий для читацького сприйняття, а особливо дитячого, тому й потребує фахової інтерпретації.

Мета цієї розвідки – розкрити особливості прийомів художнього моделювання В. Рутківським образів історичних постатей XIV ст., які брали участь у битві на Синіх Водах.

У своїх творах на історичні теми В. Рутківський звертається до змалювання маловідомих сторінок, про які майже не залишилось історичних джерел. Тому часто, як справжній майстер художнього слова, він вдається до уявної реконструкції давноминулих подій, що, зрештою, й не порушує канонів художньо-історичної прози, а дозволяє авторові захопити читача дивовижними пригодами легендарних героїв.

До таких персонажів належить і князь Дмитро Боброк-Волинський, відомий в історії як учасник битви московського війська з багатотисячною раттю хана Мамаєва на Куликовому полі 1380 року. Про битву на Синіх Водах, яка відбулася 1362 року і мала, можливо, ще більше історичне значення у визволенні українських земель від золотоординського нашествия, маємо зовсім мало відомостей, так само, як і про її очільників.

В. Рутківський припускає, що одним з учасників і лідерів Синьоводської битви міг бути Дмитро Боброк. Саме з цим образом-персонажем пов'язана одна з головних сюжетних ліній роману “Сині води” – історична.

Л. Скорина у рецензії на роман зазначає: “З лінією Дмитра Боброка (умовно назовемо її “історичною”) пов'язані:

- князі Ольгерд (і його сини – Володимир київський, Дмитро Брянський, Дмитро-Корибут, Андрій), Любарт, Кейстут, Коріят (і його спадкоємці – Юрій, Олександр, Костянтин);
- татарські хани і воєначальники: Хайдар, Мамай, Хаджибей, Котлабуга, Солтан (Димитрій);
- бродники і селяни: пахолок князя Дмитра Петрик, вивідник Медовуха, воронівський староста Коцюба, ватажок розбійників Гирич, бродник Барило... ” [4].

У романі змальована епоха правління литовських князів Гедиміновичів, які, з одного боку, прагнули повернути Русі її мову і звичаї, а з другого – утвердити правління своєї династії на українських землях. Тому їй не входило у плани литовського князя Ольгерда возвеличення славних подвигів незаконнонародженого сина свого брата Коріята – Дмитра Боброка. Через це їй давав він йому найскладніші завдання з надією, що той десь покладе голову під час їх виконання, бо відчував у ньому силу гідного супротивника чистокровних князів.

Про походження князя Боброка дізнаємось зі спогадів Ольгерда: “Саме тоді, брат його, двадцятилітній веселун Коріят Гедимінович, до нестями закохався в пишнокосу синьооку княжну з якогось крихітного уділу. Не чекаючи батьківської згоди, прийняв Коріят православну віру, нарікся Михайлом і став з красунею-русинкою на рушник.

Проте у Гедиміна були інші плани. Розбив він цей шлюб і змусив Коріята одружитися на донці престарілого князя, що от-от мав померти у своєму Новгородку. Тож Коріят невдовзі посів його стіл. Народилося в нього четверо синів, а синьоока русинка, здається Оленою її звали, так і залишилася в своєму уділі з маленьким Дмитром на руках” [3, с. 102].

За задумом автора, князь Дмитро прагне продовжити ратні справи свого діда князя канівського Святослава, який у складні хвилини життя ввижається йому у мареннях і додає сили перебороти труднощі: “Чоловік зареготав. Сміялися його повні уста, сміялися зеленаві очі, сміялося, узявшись променями в боки, сонце за його спиною.

– Що, не впізнаєш?

І Дмитрик упізнав, хоча ніколи цього чоловіка не бачив. Та це ж його пращур Святослав, веселий і дужий князь канівський! Той, хто першим з руських князів прийняв на річці Калці татарський удар. Тяжко поранений, потрапив до них у полон, і за те, що ганив ординців на всі заставки, покладено було його разом з іншими непокірливими руськими князями та воєводами під поміст. А на тому помості всілося ординське військо і заходилося бенкетувати...” [3, с. 40].

За давніми князівськими законами, малий Дмитро виховувався при дворі свого діда Гедиміна. І там він відрізнявся серед братів розумом і силою, за ним було велике майбутнє, яке не зовсім входило у династичні плани, та й місце його за родинним столом було скраю, як у незаконнонародженого нащадка. Це й зумовило подальшу долю Дмитра Боброка, як натякає В. Рутківський. Бо ніколи не мав він надійного захистку і постійного місця проживання.

По-різному склалися його взаємини із братами. Найбільше товаришував Дмитро із князем Брянським і Сіверським Дмитром Ольгердовичем. Про їхню давню приязнь дізнаємося під час розмови у Києві: “Боброк мимоволі посміхнувся. Його побратим і тезко щирим був завжди і в усьому. Завжди і в усьому бачив лише радісний бік: в бучному застіллі і в останньому сухареві, в добрій постелі і в пучкові прілої соломи під головою, в швидкому коневі і в пішому переході через трясовину. І от маєш...” [3, с. 99].

З князем київським Володимиром Ольгердовичем непрості у Боброка стосунки, але перед початком великої битви “...часом праглося, особливо коли надходили якісь непевно-погрозливі вісті, прихилитися спиною до надійної спини і разом боронитися супроти всіх негараздів і небезпек!” [3, с. 287].

Силу і розум литовсько-руських князів письменник протиставляє підступності й жорстокості золотоординців, які будь-якої ціною прагнули утримати під своєю владою

українські землі. До династії ногаєвичів палає ненавистю й Дмитро Боброк, бо через їхню неприязнь та зрадливість утратив найдорожче – матір, дружину, родовий замок – і мало сам не наклав головою.

Хан Солтан-Димитрій спочатку заприятелював із Боброком, а за відмову зрадити інтереси Гедиміновичів, скориставшись його кількадевною відсутністю, спалив його замок. Заживо згоріли його мати Олена й дружина Ждана, а сам князь змушений був рятуватись утечею. “Хан Солтан виявився окоренкуватим, міцним чолов’ягою років під сорок. На татарина він, як і більшість з тих, хто його оточував, скидався мало. Видавали його східне походження хіба що вузькуваті очі і короткий широкий ніс на кругловидому обличчі. Коли Дмитро під’їхав до його літнього шатра, хан сам поспішив назустріч, обійняв побратерському і так, обіймаючи, провів до ханських покоїв.

- Ти – князь, і я теж не з простого роду, – радо посміхався Солтан. – То ж краще, коли ми будемо просто гарними і щирими сусідами. Чи не так?

Вина у Солтана були романські – прислав молодший брат Котлабуга, хан буджакської орди, котра кочувала між Дністром і Дунаєм. Риба з Чорного моря – то дарунок старшого брата, могутнього хана очаківської орди Хаджибея” [3, с. 43].

Суперечливим та неоднозначним у романі “Сині води” є образ Мамає. Вперше про кримського хана Мамає згадує воронівський староста Федір Коцюба: “Он, кажуть, вже кілька літ як почала сходити на татарському небі нова зоря – Мамай. Вміє цей колишній темник збирати розжирілі улуси в свій чотирипалий кулак, – Коцюба показав, якого саме пальця не вистачає Мамаєві. – І, схоже, землі від Кафи і до Сули його вже не задовольняють” [3, с. 91].

Далі також образ розкривається через спільні з Коцюбою пригоди. “Мамай... Кременезний здоровань, який більше скидався на русича, аніж на татарина. Видовжене обличчя, гачкуватий ніс із витонченими рухливими ніздрями. І лише ледь зизуваті очі видавали, що в його жилах тече і татарська кров. <...> Це був стійкий боець, який, крім вірної шаблі, що блискавкою миготіла в його дужій руці, мав ще й неабиякий розум, кмітливість і хитрість. <...> А ще Мамай полюбляв усамітнюватися. При будь-якій погоді – в мжичку, спеку, мороз – галопував кудись у степ, а потім в найбезлюднішому місці розкладав багаття і надовго завмирав перед ним, обмірковуючи щось своє, недоступне іншим. Голомозий, проте з оселедцем, які носили колись київські дружинники...” [3, с. 175].

У романі “Сині води” Мамай – це жорстокий і хитрий ворог, який проте якимось чином стає на бік литовсько-руського війська, має свої інтереси у їхній перемозі над братами-ногаєвичами. Мамай утвердив свою владу та облаштував свою столицю в гирлі річки Кінські Води.

В інтерпретації В. Рутківського в образі Мамає виразно переважають риси козака-нетяги, які, на думку автора, й сприяли увічненню його образу. Про це ми дізнаємося з роману: “Від’їжджаючи, Боброк озирнувся. Мамай знову вдивлявся у вогнище, а його пальці торкалися струн. За його спиною стояв осідланий кінь... І ніхто не відає, як воно трапилося, але через століття ці дві степові постаті навечно приживуться на стінах українських світлиць. Хіба що Мамай постане з них уже не ханом, а вільним козаком-нетягою” [3, с. 422].

Кульмінацією роману є опис самої битви. Хоча В. Рутківський і уникає натуралістичних батальних сцен, але зашкалює в цьому епізоді та давня ненависть, яку виливають супротивники один на одного, рубаючись у смертельній січі: “Зійшлися над Синіми

Водами дві сили: одна, що з діда-прадіда покладалася лише на зброю і тому здобула майже половину того світу, де вирувало людське життя. Інша – та, що не поспішала здійснювати меч без нагальної на те потреби і задовольнялася лише тим, що дісталася ще їхнім прадідам: шматом своєї землі, зрошеної власним потом, лісом, річкою – всім, до того звичним та любим, про що інше навіть мріяти не хотілося. Тож яка з цих сил отримує гору, яка доведе свою правоту?” [3, с. 391].

Саме в кульмінаційному епізоді найбільшою мірою письменник розкриває організаторські здібності Дмитра Боброка, силу, мужність, непохитність воїнів литовсько-руського війська. Разом з тим військо золотоординців не поступається їм силою, їхні хани також стоять у битві до останнього, до загибелі. Так В. Рутківський підкреслює, що битва була складна, тривала, й виграти її могли лише за допомогою стратегії, відваги й мужності.

Упродовж усього роману розкривається й сюжетна лінія, пов'язана із зародженням українського козацтва як могутньої сили, що змогла боронити українські землі від загарбників-кочівників. Воїнами стають колишні бродники – ватаги рибалок та мисливців, які заробляли собі на прожиття цими промислами. Перед лицем загрози вони змогли згуртуватись і були дієвою допомогою професійним ратникам у Синьоводській битві. Письменник майстерно виписує й окремі образи простих селян і бродників, воронівського старости Коцюби, джури князя Петрика, вихідника Медовухи через взаємини із Боброком.

Отже, В.Рутківський вдається до прийомів реконструкції історичних подій та змалювання історичних осіб для того, щоб познайомити читачів із маловідомими сторінками історії України. Перспективами подальших досліджень розглянутої у статті проблеми може бути комплексне вивчення способів моделювання образів-персонажів історичних осіб у сучасній українській прозі для дітей та юнацтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марченко Н. М. Володимир Рутківський: тексти долі : Біографічний нарис / Н. М. Марченко. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. — 432 с.
2. Панченко В. Володимир Рутківський: “Дитячого письменника “жаба” не душить” [Електронний ресурс] / В. Панченко. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2012/04/18/volodymyr-rutkivskiy-dytjachoho-pysmennyka-zhaba-ne-dushyt/>
3. Рутківський В. Сині води : історичний роман : для сер. та ст. шк. віку / В. Рутківський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. – 440 с.
4. Скорина Л. Повернення Дмитра Боброка, або белетрист із душею підлітка [Електронний ресурс] / Л. Скорина. – Режим доступу : <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2012/02/09/071528.html>

REFERENCES

1. Marchenko, N. (2014), *Volodymyr Rutkivskiy: texty doli: biohrafichnyj narys* [Volodymyr Rutkivsky: texts fate: Biographical sketch], Navchalna knyha – Bogdan, Ternopil, Ukraine.
2. Panchenko, V. (2016), “Volodymyr Rutkivsky: “The Frog” doesn’t stifle of children’s writer”, available at: <http://litakcent.com/2012/04/18/volodymyr-rutkivskiy-dytjachoho-pysmennyka-zhaba-ne-dushyt/> (access date Oktober, 10, 2016).
3. Rutkivsky, V. (2015), *Syni vody* [Blue Water], Navchalna knyha – Bogdan, Ternopil, Ukraine.
4. Skoryna, L. (2016), “Return by Dmitro Bobrok or writer with teenager’s heart”, available at: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2012/02/09/071528.html> (access date Oktober, 10, 2016).